

J. W. Niemeijer

De collectie sierpapieren

Vier jaar na de exlibriscollectie kondigde Waller een nieuwe schenking aan, bestaande uit zijn collectie goud-, sits- en marmerpapieren. Op 29 december 1917 kon de directeur van het Kabinet vier portefeuilles in ontvangst nemen waarin ruim vijfhonderd bladen waren geborgen. De aard van deze collectie is misschien niet iedereen zo onmiddellijk duidelijk en verdient daarom enige toelichting.

Wat in het Nederlands misschien nog het best onder de term sierpapier wordt samengevat is een conglomeraat van gekleurde, en met allerlei decoratieve patronen versierde bladen papier, die werden gebruikt als omslagen voor dissertaties, muziekpartituren, tractaatjes en gelegenheidsgedichten, maar ook voor b.v. het beplakken van dozen en foudralen en later ook als schutbladen aan de binnenzijde van boeken. Ze werden vervaardigd in zeer uiteenlopende procédés en imiteerden dikwijls andere materialen: goudbrocaat, katoenen stoffen, velours en leer, of hadden een decoratief patroon dat ontleend was aan de natuurlijke tekening van marmergesteente en soms ook hout.

Die kleurrijke, vaak goudfonkelende sierpapieren beleefden hun belangrijkste produktie in de 18de en 19de eeuw. Voor de brocaatdrukken was Duitsland, met Augsburg en Neurenberg, het middelpunt. Katoendrukken waren veel algemener en werden ook in Frankrijk, Italië en ons eigen

land gemaakt, marmerpapieren kwamen overal vandaan waar boekbinders werkzaam waren.

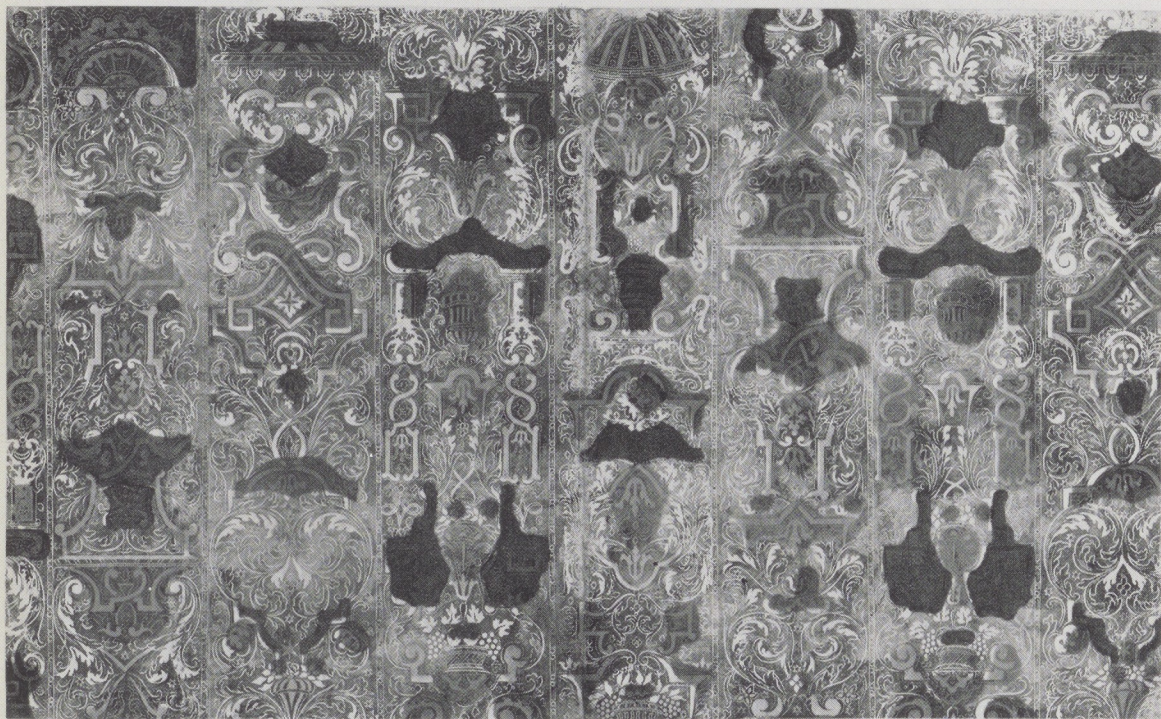
Deze bladen papier werden vervaardigd in afmetingen van zo'n 35 à 40 × 40 à 45 cm, vellen marmerpapier later wat groter. Ze waren echter niet bedoeld als zelfstandige objecten maar voorbestemd om gebruikt en dus versneden te worden. Zó zijn ze dan ook voor het merendeel overgeleverd: als omslagen, als schutbladen, op en in dozen en hulzen geplakt. Relatief weinig – zeker van de oudere soorten – ontsnapten hun lot en overleefden mes of schaar, als ongebruikte magazijnvoorraad, of omdat ze in hun geheel toegepast konden worden. Natuurlijk werden ze daarnaast ook verzameld en bewaard. De vrolijke papieren, detailrijk vaak en soms uitbundig, dan weer elegant, en afwisselend grillig, humoristisch, mysterieus of alleen maar decoratief, oefenden op velen een natuurlijke aantrekkingskracht uit. Reeds Goethe vertelt hoe hij als kind op marktdagen in Frankfurt zijn zakgeld besteedde aan zulke gekleurde papieren waar in goud gedrukte dieren op stonden.

Dan beginnen ook institutionele verzamelaars zich te interesseren voor de sierpapieren. In bibliotheken en musea in Europa, later ook in de Verenigde Staten, groeien belangrijke collecties op dit gebied, waardoor veel van dit artistieke gebruiksartikel dat anders verloren zou zijn geraakt, voor de toekomst veiliggesteld is. Die toegenomen belangstelling

Afb. 1 (onder). Brocaatpapier met uitgespaarde ornamenten op goudgrond; daaroverheen gepatroneerd in oranje, paars en rose-rood. Duits, eerste helft 18de eeuw.

Rijksprentenkabinet, Amsterdam (afkomstig uit de coll. F. G. Waller).

Afb. 2 (rechts). Sierpapier met in goud gedrukte uitbeelden van ambachten en handwerken, op geel geprepareerd papier. Met adres van 'J. G. Eckarts Fabrik hunter Papiere in Nürnberg' (werkzaam ca. 1820-1854). Rijksprentenkabinet, Amsterdam (afkomstig uit de coll. F. G. Waller).

heeft echter ook een schaduwkant; uit een 'Vollständigkeitszwang' en om telkens nieuwe specimina aan de collectie te kunnen toevoegen, zijn in de loop van generaties zeker duizenden 18de- en 19de-eeuwse tractaten, gelegenheidsgeschriften enz. van hun oorspronkelijke omslag beroofd. Daar hoeft misschien niet in alle gevallen even zwaar aan getild te worden, maar het is in het algemeen gesproken toch wel een bedenkelijk verschijnsel.

Een ander aspect van dit relatief nog jonge verzamelgebied is de tamelijk chaotische situatie voor wat de terminologie betreft. Bij pogingen om al die verschillende papiertypen te benoemen gaan sommige auteurs uit van het technisch procédé waarin ze zijn

uitgevoerd en spreken dan bij voorbeeld van gouddruk, bronsverniss, blokdruk, kam- en stijfelmarmar. Anderen etiketteren de verschillende soorten naar de stof of het materiaal dat geïmiteerd wordt: brocaatpapier, sits, velourspapier, agaadmarmar. Soms ook worden varianten aangeduid met de oorspronkelijke herkomst: Turks marmar, Augsburgse drukken, Hernhutter papier. Het verwarrende is dat deze categorieën door elkaar gebruikt worden, en dat er ook over de termen zelf niet overal eenstemmigheid heerst. Hier zou werkelijk behoefte zijn aan een internationaal aanvaarde nomenclatuur!

Waller behoort ongetwijfeld tot de voorhoede van het relatief toch nog maar kleine legertje

van hen die zich daadwerkelijk voor dit cultureel erfgoed hebben geïnteresseerd. Al in 1917 immers droeg hij aan het Rijksprentenkabinet zijn collectie sierpapieren over, die vooral uitmunt door de impeccabele staat van de merendeels compleet bewaarde exemplaren. In de zomer van 1918 werd een keuze uit de honderden bladen in het museum tentoongesteld, waarbij de toenmalige assistente, Ima Blok, een catalogusje met vooral technische uitleg samenstelde en in het tijdschrift *Oude Kunst* nog eens op de visuele aspecten inging¹. Vóór Wallers schenking was er eigenlijk nauwelijks iets op dit gebied in het Kabinet aanwezig. Aan het eind van de 19de eeuw had het Nederlandsch Museum van

Geschiedenis en Kunst een aantal specimina van boekbinderspapieren verworven door de schenking van J. Ph. van der Kellen en anderen, die hierheen werden overgebracht en gevoegd bij hetgeen er aan losse sierpapieren vanouds aanwezig was. Deze werden in de collectie Waller opgenomen zoals daar ook later wel aanwinsten van meer en minder belang aan werden toegevoegd. Dat waren echter vooral toevalstreffers. In 1957 en 1968 bij voorbeeld nog een dozijn gave en prachtig bewaarde 18de-eeuwse gouddrukbladen uit particulier bezit; incidenteel ook wel eens sitsen en oude marmerspapieren. Buiten het chronologisch kader van de collectie Waller vallen de papieren die ontworpen werden door Lion

Afb. 3. Veelkleurig sits- of katoenpapier met bloem-
 motieven. Blokdruk, verm. Duits, ca. 1760. Rijksprenten-
 kabinet, Amsterdam (afkomstig uit coll. F. G. Waller).

Cachet en Nieuwenhuis en de schutbladen van Georg Rueter uit de jaren 1910-'20 met adres van 'Het Klokhuis' te Amsterdam. Deze vullen met een kleine maar interessante groep Oosterse bladen de laatste portefeuilles van de collectie sierpapieren zoals die kort geleden opnieuw werd geordend. Van die collectie, nu ca. 750 stuks tellend, beslaat de schenking van F. G. Waller numeriek nog steeds ongeveer tweederde gedeelte en ook in kwalitatief opzicht vormt zij het hoogtepunt ervan. Nog zeer onlangs werden er door aankoop op veilingen weer een aantal Neurenbergse en Augsburgse gouddrukken uit de collectie Mr. C. F. van

Veen aan toegevoegd. Nu in de laatste twintig, dertig jaar in grote en kleinere publikaties² sierpapieren zoveel beter bestudeerd zijn wordt het, zoveel jaar na 1918, tijd ook een groot bezoekerspubliek weer eens te confronteren met deze nog altijd nagenoeg onbekende maar zo fascinerende artistieke papierproductie.

Noten

¹ Gouddruk-, blokdruk-, marmen-, stijfelpapieren. Tentoonstelling in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, 1 mei tot 31 augustus 1918 (4 pp., nr. 58 in de reeks tentoonstellingsvouwbladen); Tentoonstelling van gouddruk-, blokdruk-,

Afb. 4. Detail van sierpapier met regelmatig patroon.
 Blok- of stempeldruk, 19de eeuw. Rijksprentenkabinet,
 Amsterdam (afkomstig uit coll. F. G. Waller).

marmere- en stijfelpapieren in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, *Oude Kunst* III, 1918–1919, pp. 252–253.

² Het standaardwerk is: Albert Haemmerle (unter Mitarbeit von Olga Hirsch), *Buntpapier-, Geschichte, Techniken, Beziehungen zur Kunst*, München 1961 (2de ed. 1977). Speciaal voor marmere- en fantasiepapieren: Hans Enderli, *Buntpapiere, Geschichte und Rezepte des Buntpapiers mit 205 Original-Buntpapier-Muster*, Winterthur 1971. Naast deze beide kostbare werken twee paperbacks: E. W. Mick, *Altes Buntpapier*, Dortmund 1979 ('Die Bibliophilen Taschenbücher' nr. 140) en Gabriele Grünebaum, *Buntpapier – Geschichte, Herstellung, Verwendung*, Köln 1982 ('Dumont Taschenbücher' nr. 120).